

Jászi Oszkár: Magyar kálvária — magyar föltámadás

1920 nyarán írta Jászi ezt a könyvet, s az év őszén már meg is jelent. Címe nem vall Jászira: vallásos, legalábbis mitikus jellegű, pedig a racionalista szerzőtől mi sem állott távolabb, mint a politikai mítoszteremtés. A kétszeresen megismételt *magyar* jelző pedig mintha a nemzeti szempont kizárólagos érvényesítésére utalna, ráadásul a *feltámadás* helyett a népiesebb *föltámadás* alakot használja — ki tudja, talán arra számított, hogy Bécsben kiadott munkája e címmel könnyebben bejut Magyarországra. A könyv talányos címét nem magyarázza, csak tartalmát konkretizálja az alcím: *A két forradalom értelme, jelentősége, tanulságai*. De azért sejthető: a kálvária az összeomlás, a forradalmak és az ellenforradalom gyötrelmes útja. A feltámadás pedig időben későbbi, bizonytalan, a jövőbe helyeződik: Jászi bízik abban, hogy a kálváriát megjárt ország megéri feltámadását. S meg is írja, mi-
ben reménykedik.

Jászi legjobb műve jut most (egy emigrációs és egy szamizdat kiadástól eltekintve) újra és végre a hazai olvasóközönséghez. Elemző és kritikus, távlatos és beleérző, a magyar progresszió iránt elkötelezett, ám egyúttal objektív elemzésre törekvő munka ez, az önkritikus számvetésen alapuló, nagy hagyományokra visszatekintő magyar értekező próza mesterdarabja. Máig sem született jobb elemzés 1918—19-ről. Különös, szubjektív hitelt ad művének, hogy magával is elszámol (az Előszóban önmarcangoló módon önleszámolást emleget), vagyis ismerteti saját egy-két évvel (tehát egy egész korszakkal!) korábbi nézeteit, elemzi azok gyenge pontjait, önmagukban vagy a körülményekben rejlő meghíusulását. Öszintesége — akarva és akaratlan — világnézete és politikája gyenge pontjait is elárulja.

Miért nem jelenhetett meg könyve majd hetven esztendeig? Ne csodálkozzunk rajta; volt annak két „racionális” oka. Az egyik: a Tanácsköztársaság politikájának illúziómentes elemzése, dilettáns és erőszakos politizálásának felemlítése, a beprogramozott kudarc bemutatása. A másik: a *zsidókérdés* címszava alatt összefoglalt társadalmi kérdéskör kíméletlen őszinteségű, kritikus boncolása.

De mindez csak a munka (esetleg ma is érdekfeszítő) felszíni rétege. A politikai és tudósi szempontból egyaránt mesteri elemzések azok a fejtegetések, amelyek azzal foglalkoznak, hogy a régi rendszer összeomlását, a demokratikus forradalmat mi tette Kálváriává? — Az új útra lépő demokrácia vitte a maga keresztjét: az összeomlást, a szociális bizonytalanságot, a nyomort. Olyan tömeglélektani helyzet állott elő, amikor az emberek elhitték: a demokrácia mindenre csodaszer; a nyugati külpolitikai orientáció pedig, csak azért, mert nyugati, meghozza a támogatást is; a kormánynak csak intézkednie kell a nép érdekében, s máris javul a helyzet. A vezetők — Jászi, Károlyi és társai — csak kis részben osztottak ezekben az illúziókban, jórészt eleve látták, hogy olyan feladatra vállalkoztak, amely a helyzet kényszere folytán nem felelhet meg a tömegek felfokozott várakozásának. A kiábrán-

dulás a „polgári” demokráciából történő kiábrándulással járt együtt, s ezt ők látták, tudták, megélték. A tömegek először Krisztust kiáltottak, de aztán már csak Barrabás hallatszott. Felismerték azt is, hogy a növekvő ideológiai vákuumban az Oroszországban már győzedelmeskedő új eszmeáramlat, a bolsevizmus foglal teret.

Jászi napról napra látta a kommunista eszme térnyerését. A bolsevik típusú diktatúrát elutasította, de felismerte és elismerte, hogy van bázisa 1919 elejének Magyarországon. Mit tehetett? Szembeszállhatott volna vele, de az erőszakot elutasította. A több évtizedes történelmi távlatból ma már könnyű észrevenni azt a politikai naivitást, amely a könyvben kifejtett gondolatmenet szerint abban foglalható össze, hogy jusson csak uralomra a bolsevizmus, támogassa azt csak felső szinten az értelmiség, mert így mihamar napvilágra kerülnek a rendszer belső ellentmondásai, a tömegek egy tanulási folyamaton mennek majd keresztül, amelynek során kiábrándulnak a bolsevik diktatúrából, s az végül belső ellentmondásai és népszerűtlensége folytán mihamar összeomlik. Mi már tudjuk: belső ellentmondásai és népszerűtlensége folytán nem omolhat össze, mert az értelem logikáját legyűri a hatalom, a diktatúra logikája: a Tanácsköztársaság e gondokra az elnyomás fokozásával válaszolt, a külső katonai túlerőnek kellett megdőntenie.

Ami viszont ezután következett, Jászi pontosan látta előre. Tudta, hogy nincs visszatérés 1918 októberéhez. A lezajlott folyamatok túl gyorsak, túlságosan összetorlódottak voltak ahhoz, hogy magához a kudarcot vallott polgári demokráciához lehessen visszatérni. Az ellenforradalom ideje jött el. (Jászi a Tanácsköztársaság áprilisi válságát látva ez elől emigrált Bécsbe, 1919 májusában.) Az ellenforradalom 1919 augusztusában jutott uralomra, Jászi ennek mérlegét egy év elmúltával vonta meg. A fehér terror dimenzióit, az emigráns sajtó felnagyító híreinek hatása alatt, kétségkívül túlzottan megnövelte. Ebből következik helyzetérzékelésének immár az emigráns létből is fakadó felemássága: az ellenforradalmi rendszer bázisát a valóságosnál szűkebben vonja meg. Túlzottan feudálisnak, erőszakosnak, anakronisztikusnak, primitívnek tartja az egész keresztény kurzust, még az újabb egy év múlva írott kiegészítésekben is reménytelennek tartja azt, amire Bethlen sikerrel vállalkozott: az ellenforradalmi rendszer konszolidációját. Nem érzékeli, hogy az ország nemcsak kiábrándult, hanem kimerült.

1918-as nemzetiségi programjának kifejtésekor őszintén megmondja, hogy a területi kérdésben végső engedménye lett volna a népszavazás elrendelése, ha erre nem kerül sor, nem lenne hajlandó aláírni egy békeszerződést. Saját szempontjából logikusan, megrója a Horthy-rendszert, amiért aláírta azt. Pedig itt az ország helyzete aligha tett lehetővé más megoldást: akármilyen rendszer van hatalmon, külpolitikai kiszolgáltatottsága folytán el kellett fogadni a békeszerződést. A diktátumot, az ország feldarabolásának tényét 1920-ban mégis csak tudomásul véve Jászi most meglepő politikai fordulatot tesz: kijelenti, hogy most már, Trianon után, legjobb lenne elfogadni a kialakult helyzetet, és csupán a kisebbségi sorba jutott magyarok nemzetiségi jogaiért kell küzdelmet folytatni. Hogyan jutott ide Jászi? Miért fogadta el a demokrata a nem demokratikus és igazságtalan megoldást? Könyve nem ad erre magyarázatot. Alighanem az emigráns kétségbeesett taktikai lépése ez, talán így külső segítséget kaphat az ellenforradalmi rendszer megdöntéséhez. Ebben is tévedett, de ez csak taktikai jellegű tévedés. Tragédia akkor lett volna belőle, ha a kisantant és nagy szövetségesei e programmal visszasegítik őket a hatalomba: ekkor derült volna ki, hogy ennek

a politikának Magyarországon nem lenne tömegbázisa. Ilyen programmal a demokrácia az 1920-as években Magyarországon nem lehetett népszerű, s ez így is van rendjén, mert a nemzeti kérdést nem lehet kivonni a demokratizmus alapelvei köréből. Valószínű, hogy Jászit a pillanatnyi helyzetértékelés vitte ebbe az irányba. A könyv függelékében közölt 1921. februári Utószó szerint összeroskadóban látta a Horthy-rendszert. Nem mérte fel, hogy az adott pillanatban külpolitikailag valóban irreális revíziós igények fenntartása milyen belső bázist biztosít a konsolidációra is képes ellenforradalomnak.

A politizáló magyar társadalom külpolitikai tájékozatlansága gyakran felemlítésre kerül Jászi könyvében. Valóban, a Habsburg-birodalomban, egy nagyhatalom belsejében eltöltött, a változást csak a Balkán-félszigeten elképzelni tudó magyar közgondolkodásnak hagyományosan gyenge pontja volt a külpolitikai tájékozódás. A kései olvasó már azt is érzi, hogy Jászi is korának gyermeke volt. Mivel nem élt sem önálló nemzetállamban, sem demokratikus társadalomban, nem érzékeli, hogy a demokratikus nemzetek politikai önzése, külpolitikai mozgásiránya bizonyos értelemben nagyobb feszültségeket hozhat magával, mint a klasszikus hatalmi diplomácia 18. századi politizálása. Hiszen a külpolitika a hatalmi érdekek mellett most már a tömegnyomásnak is engedni kénytelen!

Érthető, ha Jászi a jövőt illetően nagyon bizonytalan. Hite azonban töretlen: lesz magyar föltámadás, s ezt konkretizálja is könyvében, amikor a fejlődés lehetséges módozatait felvázolja. A francia út a kíméletlen nagykapitalista érdekérvényesítésé, az orosz út a bolsevizmusé (Jászi szerint hívei csak gyarapodnak a Horthy-rendszer visszásságai folytán, amiben alighanem téved), és végül az általa vágyott angol út, amely „a demokrácia, az önkormányzat és a szocializmus útja”. (Ma inkább svéd modell mondánánk.) Jászi itt nem tud szociológiai-politikai érveket felhozni, nem tud hazai erőteljes ilyen irányú mozgalmakra hivatkozni. Érvelése inkább csak azon alapul, hogy ez az út lenne a legjobb Magyarország számára. Ebben valóban igaza van. Hogy hogyan jut el oda az ország? — Jászi nem is ígéri, hogy megmutatja. Ő csak jelzi optimizmusát, amely hiten alapul: lesz a magyar kálvária után magyar föltámadás. Úgy legyen (görögül: amen). (*Pallas Lap- és Könyvkiadó, Magyar Hírlap könyvek.*)

GERGELY ANDRÁS

OLASZ FERENC FOTÓJA